

UMDE DİNİ TETKİKLER DERGİSİ

UMDE JOURNAL OF RELIGIOUS INQUIRIES

Cilt/Volume: 5, Sayı/Issue: 2 (Aralık/December 2022): 240-261

Sûreler Arasındaki Bağlamsal Yönler -Mekkî Sûreler Özelinde-*
Contextual Aspects Between Surahs -Specific to Meccan Surahs-

Yavuz Tuğberk

Doktora Öğrencisi, Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı

Ph.D. Student, Erciyes University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Department of Tafsir
Kayseri, Türkiye

yavuztugberk@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8592-3661>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Makale İşlem Süreci / Article Processing

Geliş Tarihi / Date Received: 31 Ekim/October 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 25 Aralık/December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/December 2022

Atıf / Citation

Tuğberk, Yavuz. "Sûreler Arasındaki Bağlamsal Yönler -Mekkî Sûreler Özelinde-". *UMDE Dini Tetkikler Dergisi* 5/2 (Aralık/December 2022), 240-261. <https://doi.org/10.54122/umde.1195399>

İntihal / Plagiarism

Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Etik Beyan/Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Yavuz Tuğberk).

Yayıncı / Published by

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi/ Nevşehir Hacı Bektas Veli University

Lisans Bilgisi / Lisence Information

Yazarlar dergide CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0

* Bu makale *Münâsebâtü'l-Kur'ân Çerçevesinde Mekkî Sûreler Arası Bağlam*, (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü), başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. / This article is extracted from doctorate thesis entitled *The Context Between the Meccan Surahs in the Framework of the al-Munâsebât al-Qur'ân* (Kayseri: Erciyes University, Social Sciences Institute).

Öz

Kur'ân, kendi içinde değişik açılardan bütünlüğe sahip mucize bir kitaptır. Tüm insanlığın ihtiyaçlarına göre indirilmiş bir vahiydir. Bir söz farklı muhataplara farklı zamanlarda yöneltildiğinde veya bir yazı değişik dönemlerde okunduğunda ifade ettiği anlam değişebilir. Fakat yirmi üç yıllık nüzul sürecinde ortam ve hitap edilenler farklılaştığı halde Kur'ân, çizgisini değiştirmeden aynı hakikatleri değişik şekillerde beyan edebilmiştir. O, muhtelif zaman ve mekânlarda indirilmesine rağmen tek seferde indirilmiş gibi tutarlıdır. Bu durumun en güzel göstergesi âyet ve sûrelerin farklı şekil ve vesilelerle birbirlerine bağlanıp bir bütünlük arzemesidir. Münâsebâtü'l-Kur'ân ilmi de âyet ve sûreler arasında bağlam kurarak Kur'ân'ın bu tutarlılığını delillendiren bir ilimdir. Akıl ölçüsüne vurulduğunda aklın kabul edeceği mantikî, tutarlı bir vakıa olan münasebet, Kur'ân özelinde değerlendirildiğinde âyetler ve sûreler arasındaki bağlantıların bir kısmının bu ilim içerisine dahil edilmesi düşünülebilir. Araştırmamız, münâsebât ilmine katkı sağlamanın ve Kur'ân'ı anlamakta lüzumu daha çok görülen bütüncül bakışa münâsebâtü'l-âyet ve's-süver ilminin hangi açılardan katkı sağlayabileceğine Mekkî sûreler açısından bakmanın çabasıdır. Makalede Mekkî sûrelerin birbiriyle irtibat yönleri, âyetlerin nasıl uyum içerisinde olduğu ve Kur'ânî bütünlüğün oluşum tarzları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Mekkî Sûre, Münâsebât, Bağlam, Bütünlük

Abstract

The Qur'ân is a miracle book that has integrity in it self from different aspects. It is a revelation according to the needs of all humanity. When a word is addressed to different addressees at different times or when an article is written in different periods, it can be expected to change completely. However, the Qur'ân is the only book that can express the same truths in different ways without changing its line, even though the environment and the addressees have changed during twenty-three-year descent process. Al though it is downloaded at various time sand places, it is consistent as if it was downloaded at once. The best indication of this situation is that the verses and surah sare connected toeachother in different ways and means and present a unity. The science of Munâsebât al-Qur'ân is a science that proves this consistency of the Qur'ân by stablishing a context between verses and surahs. When the relation, which is a logical and consistent fact that the mind will accept when it is measured by the mind, is evaluated in the Qur'ân, it can be considered that some of the connections between the verses and the surahs should be included in this science. Our research is an effort to contribute to the science of relations and to look at the point of view of the Meccan Surahs, which can contribute to the holistic view that is more necessary to understand the Qur'an. In the article, the connection aspects of the Meccan surahs, how the verses are in harmony and the formation of the Qur'ânic integrity will be discussed.

Keywords: Tafsîr, The Qur'ân, Meccan Surah, Relevance, Context, Integrity

Giriş

Kur'ân, hidayet kaynağı olmasının yanı sıra kıyamete kadar bitmeyecek bir araştırma alanı olacak zenginliktedir. Kur'ân'a yönelişlerin başladığı zamandan bugüne kadar farklı bakış açılarının ve yaklaşımların geliştiği görülmektedir. Kur'ân'a yönelenlerden bir kısmı lafzıyla, bazısı nazmıyla, bazısı manasıyla, bazısı da bütünlüğüyle ilgilenmişlerdir. Nihayetinde Allah katından indirilen bir kelim olma hakikati ikrar edilmiştir. Kur'ân'ın Allah kelamı bir mucize olduğunun göstergelerinden birisi de âyet ve sûreler arasındaki sağlam tenâsüb ve irtibat ile sağlanan Kur'ânî bütünlüktür.

Kur'ân bir kitap olarak, içerisinde bütün bilgi ve ilimlerin yer aldığı tafsilatlı bir kitap değildir. O, geneli itibariyle mücmel olup anlatmak istediği hakikati beyan edecek kadar

kelamla yetinmiştir. Bir sûrede ele alınan pasajda icmâlen geçen bir husus başka bir sûre veya sûrelerde tamamlanmıştır. Tek tek olan tuğlaların bir araya getirildiğinde binayı oluşturması gibi birbirinden bağımsız gibi görünen âyet ve sûreler de birlikte değerlendirildiğinde, aralarında bağlam kurulduğunda Kur'ân binasını oluşturmaktadır.

Ebû Bekir en-Nișâbûrî (öl. 324/936) ile başlatılan âyet ve sureler arasındaki münasebete yönelim, süreç içerisinde Zemahşerî (öl. 538/1144), Râzî (öl. 606/1209), Bikâî (öl. 885/1480), Suyutî (öl. 911/1505), Âlûsî (öl. 1270/1854) gibi ulemâ tarafından geliştirilerek eserlerde işlenmiştir. Modern dönemde yapılan çalışmalarda ise münâsebât ilmi ve bu alanın önemli şahsiyetleri hakkında malumatlar verilmiş, bazı müfessirlerin eserlerinde yer verdiği münasebet örnekleri üzerinde durulmuş ve genellikle iki sure arasında tenasüp aranmıştır. Ayrıca her iki dönemde ortaya çıkan bu kıymetli çalışmaların tamamına yakınında sadece âyet ve sûrelerin öncesi ve sonrası ile sûrelerin baş tarafı ile sonu arasındaki bağlantı ele alınmıştır. Ayrıca bu çalışmalarda sûrelerin Mushaftaki sırası âyetler gibi tevkîfî kabul edildiğinden sûreler arası münasebette de sûrelerin Mushaf tertibi esas alınmıştır.

Fakat tenâsüp kavramı iki veya daha fazla şey arasındaki bütün ilgi, yakınlık, benzerlik ve uygunluğu ifade etmektedir. Dolayısıyla bir kavram olarak bile Kur'ân açısından tenâsübün ve bağlamın tek yönlü olabileceği düşünülmemelidir. Kur'ân lafız ve manadan müteşekkil, değişik yönlerden birbirini tamamlayan bir bütündür. Ayrıca sûreler arası münasebette Mushaftaki sûre tertibi dışında bir tertiple ve sûrelerin nüzul seyri gözetilerek de münasebet bağları oluşturulabilir.

Unutulmamalıdır ki âyet ve sûreler arasında münasebetin varlığı bir mutlaklık ve kesinlik ifade etmeyecektir. Bu bağlamların bizzat kendileriyle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabeden aktarılan ve bağlayıcılık ifade eden herhangi bir rivayetin olmaması hasebiyle akıl yürütme ve ictihad kapısı açılmıştır. İctihad ile ulaşılan bir sonuç ise ancak içtihadta bulunan kişiyi bağlayacaktır ve bu sonuca itiraz da edilebilecektir. Hatta kadim dönemde bu ilmin bir tekellüf olduğu bile söylenmiştir. Ancak biz bu bağlamların bir zorlama değil Kur'ân'da var olan bir hakikatin tezâhürü ve Kur'ân'ın mucize yönlerinden biri olarak görmekteyiz.

Bu meyanda çalışmamızda Mekkî sûreler arasında hangi bağlam yönlerinin bulunduğu, Mekkî sûreler arasında bütünlüğün nasıl var olduğu ve surelerin Hz. Peygamberin (s.a.v.) hayatı ve nüzul ortamıyla olan bağı gösterilmeye çalışılacaktır.

Makalemizin Kur'ân'ı anlama yöntemleri içerisinde yer alan konulu tefsire katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

1. Sûre ve Mekkî Sûre Kavramları

“Sûre” kelimesi lügatte “yüksek makam, üstün derece, bir binanın katları, şan, şeref” gibi anlamlara gelmektedir.¹ Terim olarak ise “Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin bir araya getirilmesi sonucunda oluşan, sınırları vahiy doğrultusunda Resûl-i Ekrem tarafından belirlenen bölüm” demektir.² Bu da ittifakla 114 bölümdür. Kur'ân sûreleri, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yazdırılmış fakat iki kapak arasında toplanamamıştı. Diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde Kur'ân, tilavet üzere bir tertip üzere iken kitap olarak bir tertîbi olmamıştı.³

Vahiy, insanların ihtiyaçlarına binaen değişik zaman, tarih ve yerlerde, farklı muhataplara yönelik ve fakat her hâlükârda ebedî bir mucize olarak inzal edilmiştir. Inzal olunan bazen bir âyet, bazen âyet grupları, bazen de bir sûre olmuştur. Vahyin indirildiği ortamın durumuna göre kullanılan kelimeler, üslup, âyet ve sûrelerdeki uzunluk, içerik, karakter de değişmiştir. Mekke ortamında hâkim olan inanç bunalımı, inadî küfür, ahlakî çöküntü ve bedevi yaşam sebebiyle sûreler etkileyici bir üsluba bezenmiş, âyet ve sûreler kısa olarak yer almış, tasvir üslubu çokça kullanılmış, küllî ahlak hükümleri konulmuş, ana konu tevhit, nübüvvet ve ahiret olmuştur. Dolayısıyla Mekkî sûrelerin mümeyyiz vasıflarını da bunlar belirlemiştir.

Âyet ve sûrelerin neye göre Mekkî vasfını alacağına dair üç klasik eğilimden söz edilebilir. Bunlardan birincisi hitap-muhatap ilişkisini öne çıkaran “Mekkelilere hitap eden, ‘Yâ eyyühen-nâs ve Yâ Benî Âdem’ hitaplarının yer aldığı âyet ve sûreler Mekkî’dir” tezidir. İkinci yaklaşımda mekân unsuru esas alınarak “Mekke’de indirilen vahiy Mekkî’dir” görüşü benimsenmiştir. Üçüncü yaklaşımda ise zaman/hicret temelli olan ve “Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinden önce indirilen vahiy Mekkî’dir” şeklinde bir kriter öne çıkarılmıştır. Bu görüşler içerisinde İslam âlimlerinin çoğunluğu Mekkî-Medenî hususunda hicreti daha net ve tutarlı bir kıstas olarak kabul etmişlerdir.⁴ Ancak bu konuda eklektik değil bağdaştırıcı

¹ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn ibn Manzur, *Lisânu'l-'Arab* (Beyrut: y.y., ts.), “Sûre”, 4/386.

² Abdulhamit Birişik, “Sûre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37/ 538-539.

³ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn el-Askalânî, *el-İsâbe fî't temyîzi's-sahâbe*, thk. 'Ali Muhammet el-Becavî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412), 11/444.

⁴ Ebu Abdillâh Bedrüddîn ez-Zerkeşî eş-Şâfiî, *el-Burhan fi ulûmil-Kur'ân*, thk. Yusuf Abdurrahman el-Meraşlî, (Beyrut: Darü'l-Marife, 1995), 1/273, 278; Ebü'l-Fazl Celalüddin es-Suyûtî eş-Şafii, *el-İtkan fi ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Mektebetü Darü't-Türasi, 1968), 1/23; Halid Abdurrahman Akk, *Usûlu't-tefsir ve kavâiduhu* (Beyrut: Daru'n-Nefais, 1986), 192.

olmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Zira bir sözün ne olduğu ne kadar önemliyse o sözün niçin, nerede, ne zaman, nasıl ve kime söylendiği de o kadar önemlidir. Sözün doğru anlaşılmasında -bu söz ilâhî bir söz de olsa- onun ilk olarak kime hitaben söylendiği, ilk muhataplarının kimler olduğu, hangi toplum içinde söylendiği göz ardı edilmemesi gereken bir durumdur. Ayrıca söz/kelam, onu ileten ile ona muhatap olan arasında bir zaman ve mekân içerisinde gerçekleştiğinden zaman ve mekân içerisinde anlamlıdır. Çünkü muhataplar için anlam, bir zaman ve mekân içindedir.⁵

Mekkî sûrelerin diğer bir ifadeyle vahyin ne kadarının Mekkî vafına sahip olup olmadığının belirlenmesinde aslında birinci kaynak Kur'ân olmaktadır. Mesela “Kellâ” lafzı, mukattaa harfleri, secde âyetleri, fasıla sayısı, kıssa yoğunluğu, inanç ve ahlak konuları, kıyamet, cennet-cehennem sahneleri, şirke karşı aklî-kevnî deliller, Hz. Peygamber’i teselli içeren ve icâz yüklü unsurlar Mekkî sûrelerin tespitinde lafız ve muhteva içerikli unsurlardır. Fakat bütün bu mümeyyiz vasıflar âyet ve sûrelerin Mekkî oluşunda kritik ipuçları sunsa da bazı istisnaları içerdiği unutulmamalıdır.⁶ Bu bağlamda söz konusu niteliklerin yer aldığı sûreler “çoğunlukla ve genellikle” kaydıyla Mekkî kabul edilebilir.

Yukarıda verilen bilgileri süzerek şöyle bir Mekkî sûre tanımı yapabiliriz:

“Mekkî sûre; Hz. Peygamber’in risâlet görevini aldığı dönemdeki Mekke ve civarında, hicretten önce indirilerek öncelikle Mekke halkına hitap eden, şirke karşı tevhidi ve kulluğu, dünyevileşmeye karşı ahiret inancını, çirkinliğe karşı ahlakı öne çıkarıp deliller sunan, secde âyetlerini içeren, fasılası çok ve icâzı yoğun sûrelerdir.”

2. Mekkî Sûreler Arasında Kurulabilecek Bağlamlar⁷

Çağımızda İslâmî ilimlerde yerleşmiş bazı kavram ve terkiplere Türkçe karşılık bulma arayışı devam etmektedir. Bazen de kavramlar birbirlerinin müteradifi gibi kullanılabilir. Bu arayış ve kullanımlardan birisi de siyak-sibak ve münâsebât için yapılmaktadır. İlk kullanımı ve metodik anlamda terimleştirilmesi İmam Şâfiî’ye (öl. 204/820) kadar götürülen siyak kelimesi, bir kavram olarak “Öncesine, sonrasına, söyleniş tarzına,

⁵ Düccane Cündioğlu, *Kur’ân’ı Anlamanın Anlamı* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2005), 54-66.

⁶ Hâris el-Muhâsibî, *el-Akl ve fehmu’l-Kur’ân*, thk. Huseyn el-Kuvvetli (Beyrut: Darul-Fikr, 1971) 394-397; Ebül-Kâsım Muhammed el-Girnâfî, *et-Teshîl fi ulûmî-tenzîl*, thk. Muhammed Sâlim Hâşim (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1995), 1/7, 8; Abdullah Mahmut Şehhâte, *Ehdâfu külli sûra ve mekâsıduhâ fi’l-Kur’ân* (Kâhire: el-Heyetu’l-Mısriyyetü’l-Âmme li’l-Kitab, 1976), 1/77.

⁷ Hangi sûrelerin Mekkî sûre olduğu, sayısı ve bunların sıralaması hususunda ittîfak olmaması sebebiyle çalışmamızda bir tertibi esas alarak tercih etme zarureti doğmuştur. Biz bu makalemizde çevirisini Muhammed Coşkun’un yaptığı Muhammed Âbid el-Câbirî’nin *Fehmu’l-Kur’ânî’l-Hâkim et-tefsiru’l-vâdih hasebu tertibi’n-nüzul* adlı tefsirini ve bu tefsirde altı nüzul dönemine ayrılarak sıralanan ve Mekki kabul edilen sûrelere yer verdik. Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmu’l-Kur’ânî’l-Hâkim et-tefsiru’l-vâdih hasebu tertibi’n-nüzul*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2017). Bkz. Tablo 1.

söylendiği ortama ve söyleniş şekline bakarak sözün hangi anlamda kullanıldığını tespit etme durumu”nu ifade eder. Siyak kavramıyla sözün sonrası değil, sözün maksadı kastedilmektedir.⁸

Sibak ise “öne geçmek, önde olmak, yarışmak” şeklindeki kök anlamından hareketle “*konuşmada ve yazıda bir ifadenin öncesi, üst tarafı, başlangıcı, yukarısı*” anlamında kullanılan bir kavramdır.⁹ Bu iki ayrı kavram *siyak-sibak* terkihi haline getirildiğinde herhangi bir sözde şu manalar kastedilmiş olmaktadır:

- Bağlam, konteks,
- Sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılığı,
- Sözün gelişi, sözün öncesinin sonrasına olan uygunluğu,
- Sözlerin uygun bir şekilde birbirini takip etmesi,
- Sözün hangi anlamda kullanıldığını tespit etme durumu.¹⁰

Bu bilgiler ışığında terkihi “Kur’ân’da siyak-sibak” olarak özelleştirdiğimizde şöyle bir tanım yapılabilir: “Dar manada, bir âyetteki kelimelerin diğer kelimelerle, âyet ve âyetlerin kendinden önceki âyetlerle, sûrelerin kendi içinde ve sûrelerin diğer sûrelerle, konuların aynı konularla; genel manada ise Kur’ân’ın bütününde olan iç bağlantı, irtibat ve ilişkidir.”

Münasebet kelimesine geldiğimizde kelimenin lügatta “müshâreke, müshâkele, mükârebe” anlamlarına gelen tenâsüb ile aynı kökten türeyerek “*iki veya daha fazla şey arasındaki benzeşme, ilgi, yakınlık ve uygunluk*” olarak anlamlandırıldığını görmekteyiz.¹¹ Bir Kur’ân ilmi olarak Münâsebâtul-Kur’ân¹² ise münasebet kelimesinin muhteviyatına uygun olarak âyet ve sûreler arasındaki bütün benzeşme, ilgi, yakınlık ve uygunluk bağlantılarıyla ilgilidir.¹³

⁸ Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İdris b. ‘Abbâs eş-Şafî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, (Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, ts.), 51-52, 62; Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtaru’s-sihab*, thk. Muhammed Hatır (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995), 157; Ali Bakkal, *Kur’ân’ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi* (İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009), 13-14.

⁹ Ebû Mansûr el-Ezherî, *Tehzibü’l-lüga*, thk. ‘Abdüselam Muhammed Harun, Muhammed ‘Ali en-Neccar (Kâhire: y.y., 1964), “Sebega”, 8/137

¹⁰ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur’ân ve Bağlam* (İstanbul: Şule Yayınları, 2018), 217.

¹¹ Mahmud Said Hüseyin Merî, “et-Tenâsüb fi suveri’l-mufassal”, *Mecelletü câmi’atü Kerkük*, 7 (2012), 2.

¹² Bikâ’î (ö. 885/1480) bu ilmi şöyle tarif eder: “Münâsebâtü’l-Kur’ân ilmi, Kur’ân’ın âyet ve sûrelerinin tertibindeki hikmetleri anlatan bir ilimdir. Bu ilim manaların halin gerekliliğine uygunluğunu araştıran belağatin gayesidir. Zira kelamın güzelliklerinin anlaşılması sûrenin maksudunun bilinmesine bağlıdır. Nahiv ilmine göre beyan ilminin durumu ne ise tefsir ilmine göre Münâsebâtü’l-Kur’ân ilminin durumu odur” Bikâ’î, *Nazmü’l-dürer*, 1/5.

¹³ Bu alanda yapılmış en eski ve kapsamlı çalışmalardan ilki Bikâ’î’nin *Nazmu’l-Dürer* adlı devasa eseridir. Kendisinden önce bu ilimde bu kadar kapsamlı bir çalışma yapılmaması müellifi ve eserini unutulmaz kılmıştır. Bikâ’î bu eserinde sûre başındaki besmeleden başlayarak besmele ile sûre, cümleler, âyetler, sûre başı ile sonu, sûrenin önceki ve sonraki sûre ile bağlantısı gibi değişik açılardan süreye yaklaşmış ve süreyi adeta tek bir âyet haline getirmiştir. İkinci olarak Suyuti’nin *Merâsîdül-metâli ve tenâsüku’l-dürer* adlı

Tanımlarını verdiğimiz iki kavram (siyak-sibak,münasebet) da “bağlam” kelimesiyle karşılanmaktadır. Bağlam ise “Bir ifade veya metinde belirli bir linguistik birimi inceleyen ve takip eden seslerin, kelimelerin veya ibarelerin oluşturduğu bütün” veya “Bir düşüncenin kendinden önceki ve sonraki düşünceye uygunluğu, o düşüncelere bağlı olarak anlamın belirmesi, bir dil biriminin bir bütün içindeki konumu, bir sözün nerede nasıl bir ortamda söylendiği, içinde ortaya çıktığı ve onun sayesinde anlaşılabilirdiği birbiriyle ilişkili ifadeler ağı” şeklinde tarif edilen bir kelimedir.¹⁴ Bu kavrama dair bazı sınıflandırmalar yapılmıştır ki bunlardan en öne çıkanı “iç ve dış bağlam”dır.

İç bağlam, bir sözde veya metinde yer alan dil, edebiyat ve konu ilişkileri yani söz ve metnin bizzat kendindeki ilişkilerdir. Dış bağlam ise bir söz veya metnin söylenip yazılmasına sebep olan sosyo-kültürel, siyasal, ekonomik, psikolojik, tarihî ortamı ifade eder. Bu iki bağlam durumunu Kur’ân’a uyarladığımızda iç bağlam Kur’ân’daki âyet ve sûrelerin birbirleri arasındaki ilişki ve bütünlüğe; dış bağlam ise âyet ve sûrelerin inzal edilmesine mesnet teşkil eden ortam ve olguya karşılık gelmektedir.¹⁵

Bu bilgiler ışığında siyak-sibak ve münâsebât kavramlarının bağlam havuzu içerisinde ancak iç bağlama karşılık geleceği düşünülebilir. Çünkü Kur’ân açısından siyak-sibak ve münâsebâtın belirlenmesinde nüzul ortamına dair bilgi ne kadar önemli olsa da kavramlar, Kur’ân metninin bizzat kendisiyle alakalıdır. Ayrıca bu kavramlar mutlak anlamda bağlam kelimesiyle karşılandığında bağlam çeşitlerinden hangisine denk geleceği belirsiz olacaktır. Bu açıdan ana başlığımızda yer alan bağlam kelimesi âyet ve sûreler arasındaki ilişkilere yönelik olarak iç bağlamı ifade etmektedir. Dolayısıyla makalenin bundan sonraki bölümlerinde zikredilen bağlam ifadesi âyet ve sûreler arasındaki bütün benzeşme, ilgi, yakınlık, tamamlayıcılık ve uygunluğa delalet edecektir.

---

risaleleridir. Müellif bu çalışmalarında sûreler arası münasebet ile sûrelerin tertibindeki ahenge yer vermiştir. Ebu'l-Hasan Burhâneddin İbrahim b. 'Ömer b. Hasan el-Bikâ'î, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*, thk. Abdussemit' Muhammed Ahmed Hasaneyn (Riyad: y.y., 1978); Suyûtî, *Merâsîdü'l-metâli fi tenâsübi'l-mekati' ve'l-metâli* (Riyad: Mektebetü Dârü'l-Minhâc, 1426); Aynı müellif *Tenâsüku'd-dürer fi tenâsübi's-süver*, thk. Abdulkadir Ahmet Ata (Beyrut: y.y., 1986).

¹⁴ Ahmet Kocaman, “Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine”, *Türk Dili Dergisi* 39 (1979), 397-401; Doğan Aksan, *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi* (Ankara: Engin Yayınları, 1998), 75; Patrick Rickman, *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ (Ankara: y.y., 1987), 108; Necmettin Gökçür, *Kur'ân Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 50, 52.

¹⁵ Ahmed Muhtar Ömer, “Bağlam Teorisi”, çev. Şahin Güven, *Bilimname* 1 (2011): 198; Ahmet Öz, *Kur'ân'ı Anlamada Bağlam* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016), 29; Muhammed İsa Yüksek, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi Referansları ve Sınırları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 67-101.

2.1. Sûrelerin Başlangıçları Açısından Bağlam

Her sûrenin bir ismi olmakla birlikte sûre başlangıçlarındaki münasebete göre gruplandırılarak başka isimler verildiği de görülmektedir. Bu isimlendirmelerden Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından yapılanlar olduğu gibi sahâbeden ve müfessirlerden gelen görüşler ve içtihatlar da mevcuttur.

Bunlar içerisinde hakkında en çok rivayet bulunanı “*Havâmîm*”dir. Bu isimlendirme “hâ-mîm” ile başlayan sûrelere verilen ortak bir isimdir. Nitekim bu sûreler Mushaf’ta 40-46. sıralardaki sûreler olup şunlardır: el-Mü’min, Fussilet, eş-Şûrâ, ez-Zuhruf, ed-Duhân, el-Câsiye, el-Ahkâf.¹⁶

Başlangıçlarında aynı hurûf-ı mukattaa olması sebebiyle aynı isimlendirme içerisinde yer almış üç sûre grubu daha vardır. Bunlardan birincisi “Meyâdinu’l-Kurân” (Kur’ân’ın Meydanları) olarak isimlendirilen ve “elif lâm mîm” ile başlayan “el-Bakara, Âl-i İmrân, el-A’râf, er-Ra’d, el-Ankebût, er-Rûm, Lokmân ve es-Secde sûreleridir.¹⁷ İkincisi “*Bana zikr-i evvelden Bakara sûresi; Hz. Mûsâ’nın levhalarından Tâhâ, Tavâsîn ve Havâmîm; arşın altından ise Fâtihatü’l-Kitâb ve Bakara’nın son âyetleri verildi.*”¹⁸ rivayetinde yer alan “Tavâsîn” grubudur. Bu sûreler eş-Şu’arâ, en-Neml ve el-Kasas sûreleridir. Üçüncüsü Abdullah b. Ömer’den gelen rivayete göre isimlendirmesi Hz. Peygamber’e dayandırılan “Zevâtur-Râ”dır.¹⁹ “Elif-lâm-râ” veya “Elif-lâm-mîm-râ” ile başlayan bu sûreler mushafta 10-15. sıralar arasında yer alan Yûnus, Hûd, Yûsuf, er-Ra’d, İbrâhîm ve Hicr sûreleridir.

Yukarıda ismi verilenler dışında “Gul” emriyle başlayan el-Cin, el-Kâfirûn, el-İhlâs, el-Felak ve en-Nâs sûreleri; hamd ile başlayan el-Fâtiha, el-Kehf, Sebe’, Fâtır ve el-En’âm sûreleri; Hz. Peygamber’e hitapla başlayan el-Ahzâb, et-Talâk, et-Tahrîm, el-Müzzemmil ve el-Müddessir, ümmete hitapla başlayan en-Nisâ, el-Mâide, el-Hac, el-Hucurât ve el-Mümtehine sûreleri; tesbih ile başlayan el-İsrâ, el-Hadîd, el-Haşr, es-Saf, el-Cuma, et-Teğâbun, el-A’lâ sûreleri ve yeminle başlayan es-Sâffât, ez-Zâriyât, et-Tûr, en-Necm, el-Mürselât, en-Nâziât, el-Burûc, et-Târik, el-Fecr, eş-Şems, el-Leyl, ed-Duhâ, et-Tîn, el-Âdiyât

¹⁶ Bahâuddîn Hurremşâhî, *Kur’ân Bilimi*, çev. Hasan Elmas (İstanbul: İhtar Yayınları, 1998), 264; Ebû Bekr ‘Abdillah b. Muhammed b. İbrahim İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, thk. Hamed b. ‘Abdillah el-Cuma (Riyâd: Mektebetu’r-Rüşd, 2004), Fedâilu’l-Kur’ân, 68/30792, 30793; Alâuddîn ‘Ali el Muttakî b. Hüsâmeddîn el-Hindî, *Kenzu’l-’ummâl fî süneni’l-ekvâl ve’l-ef’al* (Beyrût: Müessesetü’r-Risâle, ts.), 1/579, 2622.

¹⁷ İbrahim Muhammed el-Ceremî, *Mu’cemu’l-ulûmi’l-Kur’ân* (Dimeşk: Daru’l-Kalem, 2001), 280.

¹⁸ Ebû ‘Abdillah Muhammed b. Eyyub ed-Dureysî, *Fedâilu’l-Kur’ân* (Dimeşk: Daru’l-Fikr, 1987), 338.

¹⁹ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Câmiu’l-işu’abi’l-imân* (Riyâd: Mektebetu’r-Rüşd, 2003), Ta’zimu’l-Kur’ân babı, 2282. hadis; ‘Ali b. Muhammed es-Sehâvî, *Cemâlu’l-kurrâ ve Kemâlu’l-ikrâ*, thk. ‘Ali Hüseyin Bevvâb (Mekke: Mektebetu’t-Tûrâs, 1987), 1/35.

ve el-Asr sûreleri sûre başlangıcı açısından bir bağlantı oluşturmaktadır. Bu bölümde ismi zikredilen Medenî sûreler dâhil toplam 65 sûre Kur'ân'ın sûre sayısı itibariyle yarısını aşmakta ve sûreler arasında ortak bir bağlam yönü olarak karşımızda durmaktadır.

Yukarıda ismi geçen sûrelere topluca bakıldığında zikredilen sûrelerin nüzulün her döneminde olması Allah Rasulü'nün davetinde sûrelerin ve aslında sözün başlangıcının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Allah, Mekkî Kur'ân'a Hz. Peygamber'e hitap ile başlamış (el-Müddessir, el-Müzzemmil) vahiy sürecinin sonunda ise özelden genele intikal ederek tüm insanlara hitap ile başlayan bir sûre (el-Hac) ile hitabını sonlandırmıştır.²⁰

Ayrıca farklı yıllarda indirilen sûrelerde aynı hitabın özellikle de hecâ harflerinin yer alması muhatapların dikkatlerinin sürekli değişik harflerle çekilme ihtiyacının olduğu sonucuna götürebilir. Suyûtî hurûf-ı mukattaalara başka bir münasebetle bakmış ve şöyle demiştir: "Kur'ân'ın her bir çeyreğinde hurûf-ı mukattaa ile başlayan yedi sûre gelmiştir. Elif-lâm-mîm, elif-lâm-râ, hâ-mîm ve tâ-sîn bu çeyreklerin başıdır."²¹

2.2. Âyet Sayısı Açısından Bağlam

Kur'ân'daki münasebet âyetlerin dizilişi Allah tarafından belirlenmiştir. Bu tertip hususunda herhangi bir ihtilaf yoktur. Fakat âyet sayıları konusunda ihtilafli görüşler mevcuttur. Bu ihtilafa sebep olan muhtemel etkenler; Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân okurken bazen âyetleri birleştirip bazen de uzun âyetleri iki parçada kıraat etmesi ile sahâbenin bu kıraate göre iki âyeti bir âyet veya bir âyeti iki ayrı âyet gibi algılaması, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve halifeler döneminde âyetlere numara verilmemiş olması-ki âyetlere numara verilmeson yüzyılda müsteşrikler tarafından başlanılmıştır- Allah Resulü'nün (s.a.v.) âyet sayısı ile ilgili bir hadisinin olmaması, sûre başlarındaki bismelenin o sûreden bir âyet olarak takdir edilmesidir.

Bu sebeplere istinaden bazı kıraatlerde âyet sayıları 6204, 6214, 6216, 6217, 6219, 6220, 6225, 6236 ve 6600 olarak ifade edilmiştir.²² Bu ihtilafa binaen âyet sayısı hususunda

²⁰ el-Hac sûresinin Mekke'de mi Medine'de mi inzal edildiği konusu tartışılmıştır. Mekke'de indirildiğini ancak bazı âyetlerin Medine'de indirildiğini, sadece dört-beş âyetin Medine'de indirildiğini, Medine'de indirildiği ancak dört âyetinin Mekke'de indirildiğini, tamamının Mekke'de veya Medine'de indirildiğini söyleyenler vardır. Ancak sûrenin Mekke'de indirildiği görüşü tercih edilebilir. Çünkü sûrede "hicret ve savaş" izni verilmiştir. Dolayısıyla sûrenin hicretten ve cihaddan önce Mekke'de inzal edilmesi gerekmektedir. Bkz. Zerkeşi, *el-Burhan*, 1/290; Ebu'l-Ala Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'ân*, trc. Komisyon, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 1/529, 530; Câbirî, *Fehmu'l-Kur'ân*, 2/475.

²¹ Suyûtî, *Tenâsuku'd-Dürrer*, 101-102.

²² Bu konuda geniş bilgi için bkz. Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Dirâsât fi ulûmi'l-Kur'ân* (Riyad: y.y., 2009), 341-369; Ebü'l-Hayr Şemsüddin el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kıraati'l-aşr* (Mısır: Matbaatu Muhammed Mustafa, ts.), 1/10-16, 32-36, 52-54; a. müellif, *Müncidu'l-mukrin ve Müşidu't-tâlibîn* (Kahire: Matbaatu'l-Vataniyye, 1350), 3.

zikredilen rakamlardan birini mutlak kabul etmek yerine Kur'ân'ın 6200 küsür âyet olduğunun dile getirilmesi daha doğru olacaktır. Ancak bugün elimizdeki Mushaf'ta yer alan âyet sayısı 6236'dır ve biz bu başlık altında vereceğimiz âyet sayılandırmasında Mushaf'taki âyet sayısını esas alacağız.

Tıvâl kelimesi yaygın görüşe göre el-Fâtiha'dan sonra gelen yedi uzun sûreye delalet etmektedir. Bu sûrelerin hangi sûre ile bittiği ihtilafli olmakla birlikte el-Bakara, Âl-i İmran, en-Nisa, el-Mâide, el-En'am, el-A'râf, el-Enfal (et-Tevbe veya Yûnus) sûreleri olduğu söylenmiştir.²³ *Miûn* ise âyet sayısı yüz ve yüzden fazla olan sûreleri ifade etmektedir.²⁴ Ancak bu sûrelerin hangileri olduğu net olarak sayılmamıştır. Bu sebeple farklı sûrelerin miûn içerisinde görmek mümkündür. Miûn sûrelerinin şu sûrelerden oluştuğu söylenebilir: Yûnus, Hûd, Yûsuf, en-Nahl, el-İsrâ, el-Kehf, Tâhâ, el-Enbiyâ, el-Mü'minûn, eş-Şu'arâ ve es-Sâffât.

Mesânî kelimesi "tekrarlanan" demektir ve Kur'ânî bir kelimedir. Kur'ân'ın sıfatı olarak ez-Zümer sûresi 23. âyette yer alır. el-Hicr sûresi 87. âyette ise "seb'an minel mesânî" (tekrarlanan yedi) terkibi içerisinde geçer. Kelime tefsir usûlünde âyet sayısı yüzden az olan sûrelere verilen isme karşılık gelmektedir.²⁵ Bu sûrelerin hangi sûrede başladığı konusunda görüşler farklıdır. Ancak ilgili rivâyetlerde geçen sûreler derlendiğinde Mesânî sûreleri muhtemelen şöyledir: er-Ra'd, İbrâhîm, el-Hac, Nûr, el-Furkân, en-Neml, el-Kasas, el-Ankebût, er-Rûm, Lokmân, es-Secde, el-Ahzâb, es-Sebe', Fâtır, Yâsîn, Sâd, ez-Zümer, el-Mü'min, Fussilet, eş-Şûrâ, ez-Zuhurf, ed-Duhân, el-Câsiye, el-Ahkâf, Muhammed ve el-Fetih sûreleri.

Bir de araları besmeyle sıkça ayrıldığı, içlerinde mensûhun az olduğu, muhkem oldukları için böyle isimlendirilmiş olan *Mufassa*²⁶ sûrelerin Nâs sûresiyle bittiği kesin olmakla birlikte hangi sûreden başladığı ihtilaflıdır. Mesela Suyûtî bu konuda 12 görüş nakletmiştir.²⁷ Bu sûreler kendi içerisinde Tıval, Evsat ve Kısar olarak ayrılmış olup muhtemelen şu sûrelerdir: el-Hucurat, Kâf, ez-Zâriyât, et-Tûr, en-Necm, el-Kamer, er-Rahmân, el-Vâkıa, el-Hadid, el-Mücadele, el-Haşr, el-Mümtehine, es-Saf, el-Cuma, el-Münafikun, et-Teğabun, et-Talak, et-Tahrim, el-Mülk, el-Kalem, el-Hâkka, el-Meâric, Nûh, el-Cin, el-Müzzemmil, el-Müddessir, el-Kiyame, el-İnsan, el-Mürselât, en-Nebe, en-

²³ Suyûtî, *İtkan*, 1/179.

²⁴ Sehâvî, *Cemâlu'l-kurrâ*, 1/35

²⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, 58.

²⁶ Suyûtî, *İtkan*, 1/180.

²⁷ Suyûtî, *İtkan*, 1/181.

Nâziât, 'Abese, et-Tekvîr, el-İnfitâr, el-Mutaffifîn, el-İnşikâk, el-Burûc, et-Târik, el-Ala, el-Gâşiye, el-Fecr, el-Beled, eş-Şems, el-Leyl, ed-Duhâ, el-İnşirah, et-Tîn, el-'Alak, el-Kadr, el-Beyyine, el-Zilzal, el-Âdiyât, el-Kâria, et-Tekâsür, el-Asr, el-Hümeze, el-Fîl, Kureyş, el-Mâ'ûn, el-Kevser, el-Kâfirûn, en-Nasr, Tebbet, el-İhlâs, el-Felak, en-Nâs.²⁸

Nüzul sürecine göre değerlendirildiğinde âyet sayısı az ve kısa olan mufassal sûreler nüzulün ilk iki döneminde (610-614), âyet sayısı yüz ve yüzden fazla olan sûreler ise nüzulün üçüncü (614-615) ve son döneminde (619-622), âyet sayısı yüzden az olan sûreler ise nüzulün dördüncü ve beşinci (615-619) dönemlerinde yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla âyet, kelime sayılarının değişimiyle birlikte sûre uzunluklarının da değişmesi vahyin yoğunlaşması ve İslam'ın ilerlemesiyle münasebet halindedir. Konu içerisinde verilen sûreler ışığında Kur'an'da âyet sayısı itibariyle aralarında bağlantı olmayan sûre neredeyse yoktur.

2.3. Fâsıla Açısından Bağlam

Vahyin indiği dönem sözel kültürün, hitâbî ortamın hâkim olduğu bir zaman dilimidir. Yazıdan çok söz geçerli olmuş, kelimeler kılıçtan daha keskin kullanılmıştır. Bu kültürün bir gereği olarak sözler yazı ile değil de hafıza ile kaydedileceğinden ezberlenmesi en kolay yöntem öne çıkmıştır. Bu da kâfiyeli, birbirine uyumlu, ritimli, coşkulu, kulakta ve zihinde kalıcı olacak şiiirdir. "Arapçada lafızların güzellik ve hoşluğunu belirleyen akıl değil kulaktır" sözü de bu durumla ilgilidir.²⁹ Dolayısıyla Kur'an'da fâsıla ve onların birbirine uyumu zihinde daha kolay kalması ve daha kolay ezberlenmesi gayesine binaen yer almıştır.

Fâsıla kelimesi "*iki şeyin arasını ayırmak, iki şeyi birbirinden uzaklaştırmak*" demektir.³⁰ Kur'an'da âyetlerin niteliklerinden birisi de âyetlerin ayırt edilmiş³¹ ve iyice açıklanmış olmasıdır.³² Muhtemelen fâsıla kelimesi de bu âyetlerdeki "فصلت" kelimesinden mülhem olmuştur.³³ Yani cümleleri, âyetleri birbirinden ayırt edip daha iyi anlaşılmasını sağlayan şey fâsıladır. Suyûtî bu kelimeyi "Fâsıla âyetin sonundaki kelimedir, şiiirdeki kâfiye secideki karine gibidir" cümlesiyle tanımlamıştır.³⁴ Sonuç itibariyle *fâsıla*, bir âyeti diğer

²⁸ Abdulkerim Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fi 'ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Tûrasi'l-'Arabi, 1998), 1/287.

²⁹ Muhammed Abid el-Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 2010), 125, 127.

³⁰ Muhammed b. Ebû Bekr er-Râzî, *Muhtarü's-Sihah*, 517.

³¹ Fussilet 41/3.

³² Hûd 11/1.

³³ Suyûtî, *İtkân*, 3/292.

³⁴ Suyûtî, *İtkân*, 3/290.

âyetten ayıran o âyetin son kelimesi veya aynı âyetteki bir cümleyi diğer cümleden ayıran o cümlelerin son kelimesidir.³⁵ Fâsıla açısından sûreler üç kategoriye ayrılabilir:³⁶

1- Mütemâsil Fâsıla: Kur'ân'da fâsıla harfleri olarak (ح harfi dışında) toplam 27 harf kullanılmıştır. Bu harfler tekrar sıklığına göre şöyledir:

“Nun, mim, râ, dal, yâ (med harfi olarak), bâ, lam, he, yâ, kâf, te, ‘ayn, fâ, cim, tâ, ze, zâ, sin, sâd, sâ, hâ, dad, şin, vav, zâl, gayn”. Fâsıla sûre içerisinde bazen bu harflerin birisi, ikisi, üçü bazen de dördü ile sağlanmıştır. İşte fâsıla harfi aynı olduğunda buna *mütemâsil fâsıla* denmektedir. Bu üslup genelde Mekkî sûrelerde görülmektedir. Bu gruba dâhil olan 10 Mekkî sûre vardır: el-A'lâ, el-Leyl sûreleri fâsıla harfleri ع, el-Kamer, el-Kadr, el-Asr, el-Kevser sûrelerinin fâsıla harfi ك, el-Kehf ve el-İnsan sûrelerinin fâsıla harfi ل, eş-Şems sûresinin fâsıla harfi ه, el-Fil sûresinin ise ج harfidir.

2. Mütekârib Fâsıla: Fâsılların birbirine yakın olma durumunu ifade eden bir kavramdır. Bu da genellikle gunneli olan ع ve م harfleriyle yapılmıştır. Bu gruba dâhil olan 14 sûre şunlardır: el-Fatiha, Yûnus, el-Enbiyâ, en-Neml, es-Secde, Yâsîn, ez-Zuhruf, ed-Duhân, el-Câsiye, el-Ahkâf, el-Kalem, el-Mutaffifin, et-Tîn ve el-Mâûn.

3. Mütefârik Fâsıla: Fâsılların çoğunlukla birbirinden ayrı olması anlamındadır ki önceki iki maddede sayılanların dışında kalan bütün sûrelerdir.³⁷

Nüzul seyri açısından fasıla harfi aynı biten sûrelerin 610-614 yılları arasında, fasıla harfi yakın olanların ise 616-622 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Nüzulün özellikle ilk yıllarında indirilen sûrelerin muhatabın kulak zevkine hitap edip kendisine çekecek bir fasıla uyumu sağlanmıştır. İslam davetinin ve nüzulün son dönemlerine gelindiğinde ise muhatap kitle artık vahye aşına olmuş ve ilk dönemdeki kadar ritim uyumu gerekli görülmemiş olabilir.

³⁵ Bkz. Muhammed Hasnavî, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân* (Beyrut: Mektebetü İslami, 1986), 29; Abdurrahmân Çetin, T. Rüştü Topuzoğlu, “Fâsıla”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/209.

³⁶ Hasnavî, *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*, 295-296.

³⁷ Bu konuyla ilgili örnekler için bkz. Abdullah Emin Çimen, “Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10/29 (2007), 189-236.

2.4. Konu Bütünlüğü Açısından Bağlam³⁸

Üzerinde durulan, konuşulan, yazılan fikir veya mesele, mevzu, esas mevzu, saded anlamlarına gelen *konu* kelimesinin Arapça karşılığı “موضوع” “mevzu” lafzıdır.³⁹ Özellikle kök anlamı itibariyle Kur’ân’da 26 kez geçen⁴⁰ bu kelimenin tefsir ilminde ifade ettiği anlam ise “Kur’ân’da üslubu ve yerleri farklı olan ancak aynı manayı, gayeyi gözetmeleri sebebiyle birleştirici yönü bulunan konu”dur.⁴¹

Kur’ân’ın indirildiği dönemde Mekke ortamında öne çıkan en önemli özellik putperestlik, şirk, kabilecilik anlayışı ve katı maddeci zihniyet üzerine kurulu bir hayatın olmasıdır. Bu sebeple Kur’ân’ın her sûresine sinmiş olsa da özellikle ilk Mekkî sûrelerde dokunan temel konu; Allah’ın varlığı ve birliği (Tevhit), yaratıcının doğru bir şekilde isim ve sıfatlarıyla tanınması (Ulûhiyyet ve Rububiyet) ve buna yönelik hem varlık âleminden hem de insanın bizzat kendi üzerinden verilen deliller, peygamberlik hakikati (Nübüvvet) olmuştur. Bâzergan’ın tespitine göre Kur’ân’ın % 23,66’sı, 1451 âyeti tevhit ve nübüvvetle ilgilidir.⁴²

Mekkî sûrelerde Allah’ın varlığı ve ilahlığının ispatlanması bazı deliller aracılığıyla yapılmıştır.⁴³ Bunlardan ilki *yaratma* delilidir. Bir şeyi yok iken var eden Hâlık, örneksiz ama ahenkli yaratan Bâri, yarattığı her şeye âdeta bir portre giydiren Musavvir O’dur. Bu hususa değinen ilk âyetler Fâtır sûresinin ilk 3 âyetidir: “...Allah’tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı?”⁴⁴ İkincisi ise Lokmân sûresinin 10, 11. âyetleridir: “...O’ndan başkası ne yaratmış?”⁴⁵

³⁸ Mekkî sûrelerin en yoğun konusunun Allah’ın varlığı ve birliğinden oluşan uluhiyet olması ve meselenin hacminin büyüklüğü sebebiyle bu başlık altında sadece uluhiyet konusuyla ilgili sûre bağlamları sunulacaktır.

³⁹ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, “Vedaa”, 4857, 4858; Firuzabadi, *Kamusu’l-Muhit*, “Vedaa”, 771.

⁴⁰ Bk. Âl-i İmrân, 3/36, 96; en-Nisâ, 4/46, 102; el-A’râf, 7/157; el-Kehf, 18/49; el-Enbiyâ, 21/47; el-Hacc, 22/2; Fâtır, 35/41; Fussilet, 41/46.

⁴¹ Abdu’s-Settar Fethullah Said, *el-Medhal ile’t-tefsiri’l mevzui* (Kâhire: y.y., 1986), 20-23; Şahin Güven, *Konulu Tefsir Metodu* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2014), 57-63.

⁴² Mehdi Bâzergan, *Kur’ân’ın Nüzul Süreci*, çev. Yâsin Demirkıran ve Mela Muhammed Feyzullah (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 187, 195.

⁴³ Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Ebû ‘Abdillâh Celalüddin Muhammed b. Esad b. Muhammed ed-Devvânî es-Sıddıkî, *er-Risâletü’l-kadime fi isbatı’l-vacib*, thk. Seyyid Muhyiddin Sacidi (Tahran: Kitâbhâne-i Dânişkede-i İlahiyyât ve Maârif-i İslâmî, ts.); Ebû Muhammed Cemâleddîn Kâsımî, *Delîlu’t-Tevhit* (Beirut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1984), 22-52; Abdülhadi el-Fadli, *Hülâsatü ilmi kelam* (Beirut: el-Câmi’atu’l-Alemiyye li ‘ulûmi’l-İslamiyye, 1993), 55-58; Bekir Topaloğlu, *Allah’ın Varlığı (İsbat-ı Vacib)* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001), 7.

⁴⁴ “Hamd, gökleri ve yeri yoktan var eden, melekleri ikiye, üçer, dörder kanatlı elçiler kulan Allah’a mahsustur. O dilediği kadar fazlasını da yaratır. Kuşkusuz Allah her şeye kadirdir. Allah’ın insanlar için açtığı rahmeti kısılabilecek yoktur, O’nun kıstığını da O’ndan başkası açamaz. O mutlaka izzet ve derin hikmet sahibi de O’dur. Ey İnsanlar! Allah’ın üzerinizdeki nimetlerini hatırlınızdan çıkarmayın. Allah’tan başka gökten ve yerden size rızık veren yaratıcı var mı? O’ndan başka tanrı yoktur. Öyleyse niçin haktan dönüyorsunuz?”

⁴⁵ “O gökleri görebileceğiniz herhangi bir destek olmadan (duracak şekilde) yarattı, sizi sarsmaması için yere sağlam dağlar yerleştirdi, orada her türlü canlının çoğalmasını sağladı. Biz, gökten su indirip (bununla) yeryüzünde her türden faydalı bitkiler bitirdik. İşte bunlar Allah’ın yarattıklarıdır. Şimdi gösterin bana, O’ndan başkası ne yaratmış? Hayır, zâlimler açık bir sapkınlık içindedirler.”

İkinci delil varlık âleminde görülen *nizam*dır. Mekkî sûrelerde varlık âleminde insanların bilip tanıdığı, şahit oldukları ve üzerinde düşünerek Allah'ı bulmalarını sağlayacak çok sayıda âyet/işaret yer almaktadır. Bu âyetlerde dikkat çeken unsur verilmek istenen mesajın ve gösterilmek istenen düzenin en yoğun anlatımı; gök âlemi (güneş, ay, yıldızlar, yörüngeler), yeryüzü ve içindekiler (rüzgâr, dağlar, nehirler, yollar, hayvanlar, meyveler), bunlarda câri olan kanunlar (gece-gündüz oluşumu, yağmurun teşekkülü, gün ve ay oluşumu) ve insanın yaratılma süreci oluşturmaktadır. Sonuç itibariyle nizam delili, kâinatta hâkim olan hassas ve ince düzenin kendiliğinden olamayacağı, bu düzenin üstün sıfatlara sahip bir varlığın yaratıp, düzenleyip devamını sağlamasıyla mümkün olabileceği esasına istinat etmektedir.⁴⁶

Kozmik âlemdeki düzen ve ölçülülüğe dair ilk söylem vahyin ilk dönem sûrelerinden el-A'lâ sûresinde görülmektedir. Sûrenin ilk 5 âyetinde “*Yaratıp düzene koyan, takdir edip yol gösteren, her şeyin miktarını biçimini belirleyen, amacına uygun şekiller veren, (topraktan) yeşil otu çıkarıp sonra da onu kapkara bir sel artığına çeviren yüce Rabbinin adını tesbih (ve takdis) et!*” denilmektedir. Daha sonra el-A'râf 54., el-Hicr 16, 19-22., en-Nahl 5-8., el-Hac 65., el-Furkân 2., Fâtır 13., ez-Zümer 5., Kâf 6., er-Rahmân 5-10., el-Mülk 3-5.ve el-Mürselât 20-24., âyetlerinde de *ölçü, mizan, hesap, denge, düzen ve uygunluk* anahtar kavramları üzerinden insanlara zaten aşına oldukları şeylerdeki nizamın tek bir nâzımı olduğu, böyle kusursuz işleyen bir düzeni kurup idare etmeye putların ve başka güçlerin muktedir olamayacağı, bu dengenin bir parçasının da insanın kendisi olduğu ve ölçüsüz hiçbir şeyin olmadığı mesajı verilmek istenmiştir.

Üçüncü bir delil olarak varlık âleminde görülen *gayelilik* ön plana çıkmaktadır. Bütün yaratılanlar ile Allah'ın kanunları ve fiillerinin sonucu olan hâdiseler kâinattaki düzeni sağlama, Allah'ın varlığını, birliğini, kudretini ve nizamı gösterme, kıyâmet ve âhireti hatırlatma gayesine yöneliktir. Buna “gâiyyet” prensibi de denilir.⁴⁷ Bu konunun Mekkî sûrelerde ele alınmasının altında yaratılışın anlamlı bir gayesi olmadığını düşünen inkârcı zihniyet vardır. Mekkî sûrelerde farklı boyutlarıyla işlenen bu konuda vahiy sürecini göz önüne aldığımızda öncelikle belirtilen “evrendeki birçok şeyin yaratılma gayesinin merkezinde insanın olması”dır. Nitekim vahyin ilk döneminde indirilen sûrelerden olan ‘Abese sûresinin 24 ile 32 arası âyetleri “*İnsan yediğine bir bakıp düşünsün. Biz bolca su*

⁴⁶ Bkz. Bekir Topaloğlu, *Allah İnanıcı* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2006), 31.

⁴⁷ İlhan Kutluer, “Gâiyyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 13/292-295.

indirdik. Sonra toprağı uygun şekilde yarıdık. Orada ekinler bitirdik. Üzüm bağları, sebzeler, zeytin ve hurma ağaçları, güre ağaçlı bahçeler, meyveler ve çayırlar, sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için" ifadelerini içermektedir. Vahyin ilerleyen dönemlerinde İbrâhîm 32-34., en-Nahl 5-18., el-Enbiyâ 16-17., el-Mü'minûn 115., Sâd 27., ed-Duhan 38-39., el-Câsiye 12-13., ez-Zâriyât 56., ve el-Mülk 2. âyetinde de kâinattaki gaye üzerinden varlık ve tevhit delilleri sunulmaktadır.

Dördüncü delil ise nizam ve gaye delilleriyle iç içe olan *hikmet* delilidir. Hikmet kavramı "adalet, ilim ve hilm" anlamlarından hareketle ilim ve amelde hak olana isabet etmek, her şeyi yerli yerine koymak, eşyanın hakikatlerini ve onunla yapılacak işin gereğini bilmek, yaptığı işi sağlam yapmak, cehaletten ve zulümden menetmek demektir.⁴⁸ Mekkî sûrelerde Allah'ın söz ve fiillerindeki hikmet sıfatına delâlet eden en önemli kavram "hak" kavramıdır. Hak kavramı ile ilgili yapılan semantik çalışmalarda hak kökünün vahiy sürecinde "*gerçek, gerçeklik, doğru, layığıyla, gereği gibi, borç, alacak, kesinleşmek, kesin, pay, adalet*"⁴⁹ anlamlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Sonuç itibarıyla hak kelimesinin anlam bağlantılarında hikmet kelimesiyle örtüşen bir yakınlık görülmektedir. Dolayısıyla Allah'ın fiilleri söz konusu olduğunda hak kelimesinin ifade ettiği mana hikmet kavramıyla karşılanabilir.

Mekkî sûrelerde hikmet hakikatine delalet eden ilk âyetler Sâd sûresinin 27. âyetidir: *Göğü, yeri ve ikisi arasındakileri (batıl olarak) boş yere yaratmadık. Bu inkâr edenlerin zannıdır...*" Nüzul sürecinde aynı hakikat el-En'am 73., Yûnus 5., İbrahim 19., el-Hicr 85., en-Nahl 3., el-Ankebut 44., er-Rûm 8., ez-Zümer. 5., ed-Duhân 38-39., el-Câsiye 22., el-Ahkaf 3., ve âyetlerde de dile getirilmiştir.

Sûrelerde dikkat çekilen bu konunun muhteva açısından vahiy ortamıyla ve birbirleriyle münasebeti iki yönden olabilir. Birinci münasebet; dönemin insanlarına bu kavramlar üzerinden zaten âşina oldukları şeylerdeki nizamın tek bir nâzımı olduğu, böyle kusursuz işleyen bir düzeni kurup idare etmeye putların muktedir olamayacağı, bu dengenin bir parçasının da insanın kendisi olduğu ve ölçüsüz hiçbir şeyin olmadığı mesajının verilmek istenmesidir. İkinci münasebet ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) gönderildiği toplumla ilgilidir. Bu toplumda yerleşik hayatta olanlar olsa da hatta ilk muhatap kitle Mekke'nin mukimleri

⁴⁸ Seyyid Şerif el-Cürcânî *Kitâbu't-Ta'rifât* (Beirut: Mektebetü Lübnan, 1985), "Hikmet", 96-97; 'Abdullah b. Zafer b. 'Abdillah eş-Şehrî, *el-Hikmetü ve't-ta'lîlu fi ef'alillahi Teala inde Ehli's-sünne ve'l-cemaat* (Mekke: y.y., 1422), 3-7.

⁴⁹ Mustafa Kumru, "*Vahiy Sürecinde Hak Kökünün Semantik Açısından İncelenmesi*" (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 77-97.

gösterilse de çöl hayatı yaşayan bedeviler yadsınamayacak seviyedeydi.⁵⁰ Yaşadıkları hayat itibarıyla medenî hayatın gerektirdiği kurallar ve düzenden yoksun idiler. Sadece belli bir kesime değil tüm insanlığa gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.) bu sûrelerde geçen âyetlerle kâinattaki ölçü, denge ve düzen üzerinden hem hadarîlere hem de bedevîlere Allah'ın varlığı, kudreti ve sanatını delillendirmiş olmaktadır.⁵¹

Konuyla ilgili âyetlere bakıldığında insanların ve cinlerin, hayatın ve ölümün, göklerin ve yerin, güneş ve ayın, gece ve gündüzün, ürünlerin, sebze ve meyvelerin, yolların ve denizlerin var edilme sebepleri zikredilerek muhataplar değişik açılardan düşünmeye sevk edilmiştir. Söz konusu âyetlerle evrende var olan bu amaçlılığın merkezinde insanoğlunun olması, kâinatın insan için yaratılması bu ihsan karşısında ona sık sık sorumluluğunu hatırlatma gereğini doğurmuştur. Bu sebeple ele alınan sûrelerdeki âyetler bazen tevhide, bazen âhireti ispata bazen de insanın sorumluluğuna yönelik olan bir bağlamda gelmiştir.

Kur'ân'da Allah'ın fiilleri ve yaratmasıyla alakalı âyetlerde “*hak, bi'l-hakk*” kelime ve deyimleri genellikle kâinattaki hiçbir şeyin faydasız olmadığına, hikmet ve fayda esasına göre var edildiğine, Hakk olan Allah'ın hak olarak yarattıklarındaki kudretinin ve hikmetinin bir göstergesi olduğuna delâlet etmektedir. Sûrelerdeki hikmet ve bağlantılı olan söylemin vahiy sürecinin başından sonuna kadar aynı muhteviyata sahip olduğu, sûrelerin birbirini farklı yönlerden itmam ve te'kid ettiği ve ancak sadece bağlamın değiştiği görülmüştür. Buna göre nüzûlün bir döneminde inkârcı zihniyetin hayattaki başıboşluk ve sebepsizlik zanlarına cevap, diğer dönemde helak edilen toplumların ancak hak ve adalet gereği cezayı hak ettiklerini beyan, başka bir dönemde âhiret inancını, Allah'ın kudretini, tevhidi, nizamı ispat ve ibret alınması gereken hususlardan biri bağlamında sunulduğu müşahede edilmiştir.

Sonuç

Mekkî sûreler, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) risâlet görevini aldığı dönemdeki Mekke ve civarında, hicretten önce indirilerek öncelikle Mekke halkına hitap eden, şirke karşı tevhidi ve kulluğu, dünyevileşmeye karşı ahiret inancını, çirkinliğe karşı ahlakı öne çıkarıp deliller sunan, secde âyetlerini içeren, fasılası çok ve i'câzı yoğun sûrelerdir.

⁵⁰ el-En'âm 6/92; eş-Şûrâ 42/7.

⁵¹ el-Enbiyâ 21/107; Bu konuda bkz. Abdurrahman Kurt, “Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2001), 97-122; Şahin Güven, “Kur'ân'ı Kerim'e Göre Bedevilik”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14/2 (2010), 243-272.

Allah Rasulü'ne (s.a.v.) verilen ebedi mucize Kur'ân'ın mûciz yönlerinden birisi bünyesindeki insicam, irtibat ve münasebettir. Klasik anlamda münâsebet kavramı bağlam alanları içerisinde daha çok sûreler arasındaki iç bağlamla ilgili bir kavramdır. Ancak surelerin inzalinin Hz. Peygamber'in hayatı ve İslam daveti ile olan sıkı münasebeti de hesaba katılırsa Münâsebâtü'l-Kur'ân anlayışında bir açılım sağlanacaktır. Farklı zaman ve mekânlarda indirilen âyet ve sûreler arasındaki bu bütünlük ve bağ Kur'ân'ın Allah kelamı bir kitap olduğunun en sağlam delillerindedir. Bu bağlamda yapılan en eski çalışmalarda⁵² ve kadim tefsirlerde⁵³ genellikle bir âyet ve sûrenin önceki-sonraki âyet ve sûre, sûrenin başı ile sonu arasındaki irtibat ve münasebetine yer verilmiştir. Ancak iki veya daha fazla şey arasındaki akla ve mantığa uygun bütün benzeşme, ilgi, yakınlık, tamamlayıcılık ve uygunluğun münasebet kavramının anlam havuzuna dâhil olması sebebiyle sadece bir-iki hususta münasebet kurmak aslında geniş olan tenasüp alanını daraltmak demektir. Ayrıca bu durum Kur'ân'ın bütününe nispetle bazı yönlerden irtibatlı eksik bir bütün olduğu izlenimi de doğurabilir. Yazımızda daha çok bağlamı verilen surelerdeki âyetlerin yakınlık, tamamlayıcılık, uygunluk halleri ve sureleri nüzul sürecine göre vermemiz sebebiyle nüzul süreciyle olan bağlantısı gösterilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızda sûreler arasındaki bağlam yönlerinden ilki sûrelerin başlangıç tarzlarıdır. Zira bazı sûreler hurûf-ı mukattaa, bazısı hamd, bazısı emir, bazısı hitap, bazısı da kasem ile başlamıştır. Bu sûrelerden altısı “elif lam mim”, altısı “elif lam ra-elif lam mim ra”, yedisi “hâ mim”, üçü “tâ sin-tâ sin mim”, beşi hamd, beşi emir, on beşi kasem, üçü hitap ve ikisi tesbih ile başlamıştır. Bu bölümde zikredilen sûreler açısından şu açılardan münasebet olabileceği düşünülmüştür:

1-Burada münasebet öncelikle sûrelerin başlangıç tarzlarındaki birliktelikte (benzeşmede)dir.

2-Sûrelerin girişlerinin farklılığı sözün başlangıcının Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davet ve iletişimindeki önemini göstermektedir.

⁵² Bikâ'î, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâti ve's-süver*; Suyûtî, *Merâsîdü'l-metâli fi tenâsübi'l-mekati' ve'l-metâli*; Aynı müellif *Tenâsüku'd-dürer fî tenâsübi's-süver*.

⁵³ Ebû 'Abdillah (Ebû'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. 'Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981); Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemaşerî, el-*Keşşaf an hakaiku gavamidu't-tenzîl ve uyûni'l-ekavil fi vucuhi't-te'vil* (Riyad: Mektebetü Abikan, 1998); Ebû's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. 'Abdillah b. Mahmûd el-Hüseyinî el-Âlûsî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-azim ve's-seb'ul-mesâni (Rûhu'l-Meâni)*, (Beyrut: lhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.).

3-Özellikle hecâ harflerinin değişik dönemlerde indirilen sûrelerde olması öncelikle nüzul dönemindeki muhatapların, daha sonra ise kıyamete kadar Kur'ân'a yönelen herkesin dikkatlerinin sürekli çekilme ihtiyacının olduğunu düşündürmektedir.

4- Bu sûreler içerisinde nüzul sırası esas alındığında hitabın ilk olarak Hz. Peygamber'e (el-Alak, el-Müddessir, el-Müzzemmil sûreleri), nüzul sürecinin sonunda ise (el-Hac sûresi) tüm insanlara yöneltilmesi İslam'ın geldiği konumu gözler önüne sermektedir.

Bağlam yönlerinden ikincisi sûrelerin âyet sayıları ve uzunlukları açısından kurulabilecek bağdır. Mekkî sûreler içerisinde aynı âyet sayısına sahip 47 sûre ve aynı uzunluğa sahip sûreler kendi aralarında farklı bir bağlam oluşturabilirler. Burada dikkat çeken irtibat; kelime ve âyet sayılarındaki artışın ve sûrelerin uzunluklarının artmasının büyük oranda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) davetinin genişlemesi ve İslam'ın gelişmesiyle doğru orantılı olmasıdır. Nitekim nüzulün ilk iki yılında indirilen sûre çokluğuna rağmen âyet ve kelime sayısı azken nüzulün son dönemlerinde indirilen sûre sayısı azaldığı halde kelime sayısı artmış ve daha uzun âyetler yer almıştır. Mufassal sûreler nüzulün ilk iki döneminde, âyet sayısı yüz ve daha fazla olanlar ise nüzulün son döneminde yer almıştır.

Çalışmamızda yer verilen bağlamsal yönlerden bir diğeri fâsıladır. Fâsıla harfi aynı biten sûrelerin 610-614 yılları arasında, fasıla harfi yakın olanların ise 616-622 yılları arasında yoğunlaştığı görülmektedir. Nüzulün özellikle ilk yıllarında indirilen sûrelerin muhatabın kulak zevkine hitap edip kendisine çekecek bir fasıla uyumu sağlanmıştı. İslam davetinin ve nüzulün son dönemlerine gelindiğinde ise muhatap kitle artık vahye aşına olmuş ve ilk dönemdeki kadar ritim uyumu gerekli görülmemiş olabilir.

Sûreler arasındaki en kuvvetli, kapsamlı ve bütünleyici bağ konu yönüyledir. Amacı insanlığa rehber olmak olan Kur'ân konularına göre tasnif edilmiş bir kitap olmasa da kendi içeriğinde yer alan konular birbirleriyle münasebeti yönüyle değerlendirildiğinde anlamlı ve irtibatlı bir kompozisyona sahip olduğu sezilebilecektir. Mekke döneminin hâkim konularından olan tevhid hususunda âyetler yaratma, nizam, gaye ve hikmet delilleri açısından birbirleriyle münasebet halinde olmuşlardır. Böylece nüzulün farklı dönemlerinde indirilen sûrelerle tevhid anlayışı sürekli gündemde tutulmuştur.

Mekkî sûreler özelinde yaptığımız bu çalışma Medenî sûreler arasında yapılacak bir bağlam çalışması olması durumunda Kur'ân'ın bütünündeki münâsebât daha farklı yönlerle de ortaya konabilecektir.

Kaynakça

- Akk, Halid Abdurrahman. *Usûlu't-tefsir ve kavâiduhu*. Beyrut: Daru'n-Nefais, 2. Basım, 1986.
- Aksan, Doğan. *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçe'nin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınları, 1998.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şihâbüddîn Mahmûd b. 'Abdillâh b. Mahmûd el-Hüseynî. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azim ve's-seb'ul-mesânî (Rûhu'l-Meânî)*. Beyrut: İhyai't-Türasi'l-Arabi, ts.
- Bakkal, Ali. *Kur'ân'ı Anlamada Siyak-Sibakın Önemi*. İstanbul: İlim Yayma Vakfı, 2009.
- Bâzergan, Mehdî. *Kur'ân'ın Nüzul Süreci*. çev. Yâsin Demirkıran ve Mela Muhammed Feyzullah. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- Beyhaki, EbûBekrAhmed b. Hüseyin, *el-Câmiu'lîşu'abi'l-imân*. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 2003.
- Bikâî, Ebu'l-Hasan Burhâneddin İbrahim b. 'Ömer b. Hasan. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyâtive's-süver*. thk. Abdusseme' Muhammed Ahmed Hasaneyn. Riyad: y.y., 1978.
- Câbirî, Muhammed Abid. *Kur'ân'a Giriş*. çev. Muhammed Coşkun İstanbul: Mânâ Yayınları, 2010.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmu'l-Kur'ânî'l-hâkim et-Tefsîru'l-vâdih hasebu tertibi'n-nüzul*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mânâ Yayınları, 3. Basım,2017.
- Ceremî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dımeşk: Daru'l-Kalem, 200.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin. *en-Neşrfi'l-kıraati'l-aşr*. Mısır: Matbaatu Muhammed Mustafa, ts.
- Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin . *Müncidu'l-mukrin ve Mürşidu't-tâlibîn*. Kahire: Matbaatu'l-Vataniyye, 1350.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur'ân'ı Anlamanın Anlamı*. İstanbul: Kapı Yayınları, 5. Basım,2005.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen es-Seyyid eş-Şerif. *Kitâbu't-ta'rifât*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1985.
- Çetin, Abdurrahmân ve T. Rüştü Topuzoğlu. "Fâsıla". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/209. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çimen, Abdullah Emin. "Kur'ân'da Ritmik Yapı: Fâsıla ve Üslup Açısından Bir Deneme", *Dini Araştırmalar Dergisi*, 10/29 (2007), 189-236.
- Devvânî, Ebü 'Abdillâh Celalüddin Muhammed b. Esad b. Muhammed es-Sıddıkî. *er-Risâletü'l-kadime fî isbati'l-vacib*. thk. Seyyid Muhyiddin Sacidî. Tahran: Kitâbhâne-i Dânişkede-i İlâhiyyât ve Maârif-i İslâmî, ts.
- Dureysî, Ebü 'Abdillâh Muhammed b. Eyyub. *Fedâilu'l-Kur'ân*. Dımeşk: Daru'l-Fikr, 1987.
- Ebî Şeybe, Ebü Bekr 'Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim. *el-Musannef*. thk. Hamed b. 'Abdillâh el-Cuma. Riyâd: Mektebetu'r-Rüşd, 2004.

- Fadlî, Abdulhadi. *Hülâsatü İlmî Kelam*. Beyrut: el-Câmi'atu'l-Alemiyyeli 'Ulûmi'l-İslamiyye,1993.
- Gırnatî, Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî. *et-Teshîl fi ulûmi't-tenzil*. thk. Muḥammed Sâlim Hâşim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye,1995.
- Gökkır, Necmettin. *Kur'ân Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*. İstanbul: İFAV, 2014.
- Güven, Şahin. "Kur'ân'ı Kerim'e Göre Bedevilik", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 14/2 (2010), 243-272.
- Güven, Şahin. *Konulu Tefsir Metodu*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2014.
- Hasnavî, Muhammed. *el-Fâsıla fi'l-Kur'ân*. Beyrut: Mektebetü İslami, 1986.
- Herevî, EbûMansûr el-Ezherî. *Tehzibü'l-lüga*. thk. 'Abdüsselam Muhammed Harun, Muhammed 'Ali en-Neccar, Kâhire: y.y., ts.
- Hindî, Alâuddîn 'Ali el Muttakî b. Hüsâmeddîn. *Kenzu'l-'ummâl fi süneni'l-ekvâl ve'l-ef'al*. Beyrût: Müessetü'r-Risâle, y.y.,ts.
- Hürremşahî, Bahâuddîn. *Kur'ân Bilimi*. çev. Hasan Elmas. İstanbul: İhtar Yayınları, 1998.
- Kâsımî, Ebû Muhammed Cemâleddîn. *Delîlu't-tevhit*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1984.
- Kocaman, Ahmet. "Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine ". *Türk Dili Dergisi*, 39(1979), 397-401.
- Kumru, Mustafa. "*Vahiy Sürecinde Hak Kökünün Semantik Açından İncelenmesi*". Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2007.
- Kurt, Abdurrahman. "Sosyo-ekonomik ve Kültürel Yönden İslam Öncesi Mekke Toplumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2001), 97-122
- Kutluer, İlhan. "Gaiyyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/292-295. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Mer'î, Mahmud Said Hüseyin. "et-Tenâsüb fi Suveri'l-Mufassal". *Mecelletü Câmi'atü Kerkük*, 7 (2012), 2-18.
- Mevdûdî, Ebu'l-Ala. *Tefhîmu'l-Kur'ân*. trc. Komisyon, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.
- Muhasibî, Hâris. *el-'Akl ve fehmu'l-Kur'ân*. thk. Huseyin el-Kuvvetli. Beyrut: Daru'l-Fikr. 1971.
- Ömer, Ahmed Muhtar. "Bağlam Teorisi". çev. Şahin Güven. *Bilimname Dergisi*. 20/1(2011), 197-208.
- Öz, Ahmet. *Kur'ân'ı Anlamada Bağlam*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2016.
- Özel, Mustafa. *Kur'ân ve Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2006.
- Râzî, Ebû 'Abdillah (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. 'Ömer b. Hüseyin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekr. *Muhtaru's-sıhah*. thk. Muhammed Hatır Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1995.

- Rickman, Patrick. *Anlama ve İnsân Bilimleri*. çev. Mehmet Dağ. Ankara: y.y., 1987.
- Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman. *Dirâsât fî ulûmi'l- Kur'ân*. Riyad: 16. Basım, y.y., 1430/2009.
- Said, Abdu's-Settar Fethullah. *el-Medhalile't-tefsiri'l-mevzui*. Kâhire: y.y., 1986.
- Sehavî, 'Ali b. Muhammed. *Cemâlu'l-kurrâ ve Kemâlul-ikrâ*. thk . 'Ali Hüseyin Bevvâb. Mekke: Mektebetu't-Tûrâs, 1987.
- Serinsu, Ahmet Nedim. *Kur'ân ve Bağlam*.İstanbul: Şule Yayınları. 3. Basım,2018.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şafii. *el-İtkan fî ulûmi'l- Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Darü't-Türasi, 1968.
- Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şafii. *Merâsidü'l-metâlî fî tenâsübi'l-mekati' ve'l-metâlî*. Riyad: Mektebetü Dârü'l-Minhâc, 1426/2006.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celalüddin Abdurrahman b. Ebi Bekr b. Muhammed el-Hudayri eş-Şafii. *Tenâsüku'd-dürer fî tenâsübi's-süver*. thk. Abdulkadir Ahmet Ata. Beyrut: y.y., 1986.
- Şafî, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdris b. 'Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, y.y.,tsz.
- Şehhate, Abdullah Mahmut. *Ehdâfu külli sûra ve mekâsıduhâfi'l-Kur'ân*. Kâhire: el-Heyetu'l Mısrîyyetü'l-Âmme li'l-Kitab, 1976.
- Şehrî, 'Abdullah b. Zafer b. 'Abdillah. *el-Hikmetü ve't-ta'lilu fî ef'alillahi Teala inde Ehli's-Sünne ve'l-Cemaat*. Mekke: y.y., 1422
- Topaloğlu, Bekir. *Allah'ın Varlığı (İsbat-ı Vacib)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Topaloğlu, Bekir. *Allah İnanıcı*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2006.
- Şerif, Muhammed Hasan. *Mu'cemu hurûfi'l-me'ânî fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle,1996.
- Yüksek, Muhammed İsa. *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Bağlam Bilgisi Referansları ve Sınırları*. İstanbul: İFAV Yayınları. 2018.
- Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşaf an hakaiku gavamidu't-tenzîl ve uyûni'l-ekavil fî vucuhi't-te'vil*. Riyad: Mektebetü Abikan, 1998.
- Zerkeşî, Ebu Abdillâh Bedrüddîn. *el-Burhan fî ulûmi'l- Kur'ân*. thk. Ebu'l-Fadl Dimyati. Kahire: Darü'l-Hadis, 2006.
- Zürkânî, Abdulkerim. *Menâhilu'l-irfan fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türasi'l-'Arabi, y.y., 1998.

Tablo: 1 Câbirî'nin Tefsirinde Yer Verdiği Nüzul Dönemleri ve Mekkî Sûrelerin Muhtemel Nüzul Sırası

1. Dönem	2. Dönem	3. Dönem	4. Dönem	5. Dönem	6. Dönem-
Nübüvvet, Rububiyet, Ulûhiyet	Kıyâmet Sahneleri, Yeniden Diriliş ve Hesap Günü	Şirkin ve Putperestliğin Eleştirilmesi	Çağrını Haykırma ve Kabilelerle İletişim	Muhasara ve Habeşistan'a Hicret	Muhasara Sonrası Kabilelerle İletişimin Sürdürülmesi ve Hicret Hazırlıkları
(610-613)	(613-614)	(614-615)	(615-616)	(616-619)	(619-622)
Alak-96/1-5, el-Müddessir- 74/1-10, el-Mesed-111, et-Tekvîr-81, el-'Ala-87, el-Leyl-92, el-Fecr-89, ed-Duhâ-93, el-İnşirâh-94, el-Asr-103, el-Âdiyât-100, el-Kevser-108, et-Tekâsür-102, el-Mâ'ûn-107, el-Kâfirûn-109, el-Fil-105, el-Felâk-113, en-Nâs-114, el-İhlâs-112, el-Fâtîha-1, er-Rahmân-55, en-Necm-53, 'Abese-80, eş-Şems-91, el-Burûc-85. et-Tîn-95, el-Kureys-106	el-Kâria-101, el-Zilzâl-99, el-Kıyame-75, el-Hümeze-104, el-Mürselât-77, Kâf-50, el-Beled-90, el-'Alak-96/6-19, el-Müddessir-74/ 11-56 el-Kalem-68, et-Târık-86, el-Kamer-54, es-Sâd-38, el-A'râf-7, el-Cin-72, Yâsîn-36, el-Furkân-25	el-Fâtır-35, Meryem-19, Tâhâ-20, el-Vâkıa-56, eş-Şu'arâ-26, en-Neml-27, el-Kasas-28, Yûnus-10, Hûd-11, Yûsuf-12.	el-Hicr-15, el-En'âm-6, es-Sâffât-37, Lokmân-31, Sebe'-34.	ez-Zümer-39, el-Ğâfir-40, Fussilet-41, eş-Şûrâ-42, ez-Zuhruf-43, ed-Duhân-44, el-Câsiye-45, el-Ahkâf-46.	Nûh-71, ez-Zâriyât-51, el-Ğâşiye-88, el-İnsan-76, Kehf-18, en-Nahl-16, İbrâhîm-14, el-Enbiyâ-21, el-Mü'minûn-23, es-Secde-32, et-Tûr-52, el-Mülk-67, el-Hâkka-69, el-Meâric-70, en-Nebe'-78, en-Nâziât-79, el-İnfitâr-82, el-İnşikâk-84, el-Müzzemmil73, er-Ra'd-13, el-İsrâ-17, er-Rûm-30, el-Ankebût-29, el-Mutaffifîn-83, el-Hac-22.